

Cieszyn - powstanie

Cieszyn jest jednym z najstarszych miast na Śląsku. Podanie głosi, że został założony w 810 r. przez trzech braci, synów słowiańskiego króla, którzy po długiej wędrówce spotkali się tutaj i ciesząc się tym faktem założyli miasto *Cieszyn*. W rzeczywistości załóżkiem dzisiejszego miasta jest Góra Zamkowa, gdzie najstarsze ślady osadnictwa sięgają VI-V w. p.n.e. oraz słowiański gród we wsi Podobora (Chotebuž, Rep. Czeska), zwany "Starym Cieszynem". Po zniszczeniu Starego Cieszyna przez wojska wielkomorawskie w końcu VIII wieku osadnicy słowiańscy zbudowali na Górze Zamkowej nowe grodzisko obronne, które stało się zapleczem dla odbudowywanego starego grodu. Z czasem zyskało ono na znaczeniu i wraz ze Starym Cieszynem stało się centrum administracyjnym, religijnym i gospodarczym znacznej części Śląska. W XI wieku zbudowano tu kaplicę w stylu romańskim, która przetrwała do dziś i jest jednym z najważniejszych zabytków na Śląsku i w Polsce (jej podobizna zdobi m.in. rewers banknotu 20-złotowego oraz dwuzłotowej monety z kolekcjonerskiej serii *Historyczne miasta w Polsce*). W tym samym czasie pod Górą Zamkową zaczęło rozbudowywać się podgrodzie, a cieszyński gród urósł do rangi kasztelanii podlegającej królom polskim, a w okresie rozbitcia dzielnicowego książętom śląskim. Rozwój grodu na Górze Zamkowej spowodował, że na przełomie XI i XII wieku przestał istnieć Stary Cieszyn.

Z 1155 r. pochodzi pierwsza znana pisemna wzmianka o Cieszynie (Tessin), choć najnowsze badania historyczne podają nieoficjalnie, że był on wymieniany już w dokumentach związanych z powstaniem biskupstwa wrocławskiego w roku 1000. Przez cały XII wiek Cieszyn był jednym z najważniejszych grodów Księstwa Opolsko-Raciborskiego. Około roku 1220 nastąpiła formalna lokacja miasta, a Cieszyn uzyskał pierwsze prawa miejskie na prawie lwóweckim. Ok. 1240 roku zbudowano też okazały kościół parafialny, przy którym działała szkoła.

Okres panowania Piastów

Po podziale Księstwa Opolsko-Raciborskiego ok. 1282, a następnie Księstwa Raciborskiego w 1290 r., Cieszyn został stolicą Księstwa Cieszyńskiego, a pierwszym księciem cieszyńskim został Mieszko, założyciel linii Piastów cieszyńskich. Jako stolica księstwa Cieszyn nadal zdobywał na znaczeniu i rozbudowywał się. Największy rozwój przypadł na lata panowania księcia Przemysława I Noszaka, który w 1374 nadał Cieszynowi nowe prawa miejskie na wzór Wrocławia i w miejsce drewnianego zamku wznosił murowany. Wtedy też powołano urząd burmistrza (pierwszy znany burmistrz to Mikołaj Giseler) i radę miejską, dla których zbudowano ratusz przy utworzonym rynku (dzisiejszy Stary Targ). Prawdopodobnie już w tym okresie działał też miejski szpital. Ówczesne Cieszyn był jednym z najważniejszych i największych miast Śląska.

Kolejny gwałtowny rozwój miasto przeżyło za panowania księcia Kazimierza II, który w 1496 roku przeniósł rynek na obecne miejsce, otoczył miasto kamiennymi murami obronnymi i powołał sąd ziemski. W XVI wieku notuje się dalszy rozwój miasta we wszystkich dziedzinach. W XVII wieku miasto zostało w dużym stopniu zniszczone podczas wojny trzydziestoletniej. W wyniku wojny nastąpił upadek ekonomiczny i demograficzny całego Księstwa Cieszyńskiego, w tym samego Cieszyna. Wygaśnięcie linii Piastów cieszyńskich w 1653 roku i przejście władzy w księstwie bezpośrednio przez królów czeskich (cesarzy niemieckich) z rodu Habsburgów spowodowało stagnację gospodarczą i polityczną Cieszyna do końca wieku.

Okres panowania Habsburgów

Zakończenie okresu kontreformacji pozwoliło na zbudowanie w Cieszynie w latach 1709-1750 dużego kościoła ewangelicko-augsburskiego, który jest dziś największą świątynią luterańską w Polsce. Pozycja miasta wzmocniła się po zakończeniu wojen śląskich w połowie XVIII wieku, w wyniku których Cieszyn, jako jedno z nielicznych miast Śląska, pozostał przy Austrii. 13 maja 1779 roku podpisano tu pokój pomiędzy Austrią i Prusami, kończący wojnę o sukcesję bawarską. W latach 1768-1771 Cieszyn stał się też główną siedzibą konfederatów barskich. Powolny powrót do świetności miasta przerwała seria kataklizmów (w tym trzęsienia ziemi). Najpoważniejszym z nich był pożar w 1789 roku, który doszczętnie strawił niemal całe miasto. Przez 11 lat Cieszyn podnosił się z gruzów, a większość ze zbudowanych wtedy budynków przetrwała do dnia dzisiejszego.

Przełom XVIII i XIX wieku to gwałtowny rozwój życia kulturalno-oświatowego Cieszyna. W 1802 roku ks. Leopold Szersznik tworzy muzeum (obecnie Muzeum Śląska Cieszyńskiego), uznawane dziś za pierwsze publiczne muzeum na ziemiach polskich. W 1805 roku, w wyniku zagrożenia Wiednia przez wojska napoleońskie, do Cieszyna przenosi się dwór cesarski i rząd monarchii austriackiej. W ten sposób przez pewien czas Cieszyn był stolicą cesarstwa (!), nie przyniosło to jednak miastu żadnych wymiernych korzyści. W 1839 roku ostatecznie rozebrano piastowski zamek, a na Górze Zamkowej, z polecenia księcia Karola Habsburga, zbudowano klasycystyczny pałac (tzw. Nowy Zamek) z

dużym parkiem (w tej formie Góra przetrwała do dziś). W 1836 po raz kolejny pożar strawił część śródmieścia, w tym piękny ratusz, który odbudowano w 1846 roku (po odbudowie ratusz pozostał w niezmienionej formie do dziś). W roku 1846 powstał również, działający do dziś, browar książęcy u stóp Góry Zamkowej. W okresie Wiosny Ludów Cieszyn stał się ważnym ośrodkiem polskiej myśli narodowej. W 1848 roku zaczęła wychodzić tu pierwsza polska gazeta.

W 1869 do Cieszyna dociera pierwsza linia kolejowa, a wokół zbudowanego dworca na zachodnim brzegu Olzy (dzisiejszy Czeski Cieszyn) rozpoczyna się budowa dzielnicy przemysłowej. Rozwój przemysłowy miasta nie przebiegał jednak tak szybko jak choćby w niedalekim Bielsku, co spowodowało powolną utratę znaczenia gospodarczego Cieszyna w regionie. Pozostawał on jednak nadal ważnym ośrodkiem administracyjnym i kulturalno-oświatowym.

W 1911 roku powstaje w mieście linia tramwajowa, łącząca dworzec kolejowy z centrum Cieszyna (linia uległa likwidacji w 1921 roku). W okresie I wojny światowej stacjonowały tu duże ilości wojsk austriackich, przez pewien okres Cieszyn był także siedzibą ich Sztabu Generalnego. Z Cieszyna pochodziło wielu żołnierzy Legionów Piłsudskiego, a sam Józef Piłsudski bywał zresztą w mieście.

Po I wojnie światowej

Po upadku cesarstwa i zakończeniu I wojny światowej Cieszyn, jak i cały Śląsk Cieszyński, stał się terytorium spornym pomiędzy Polską i Czechosłowacją. W styczniu 1919 roku doszło nawet do wojny. Wykorzystując zaangażowanie odradzającego się państwa polskiego w powstanie wielkopolskie i walki o Lwów, Czesi dokonali zbrojnej agresji na Śląsk Cieszyński. Powstała jeszcze w październiku 1918 roku w Cieszynie Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego dążyła do przyłączenia regionu do Polski, jednak ostatecznie spór został rozstrzygnięty dopiero przez paryską Radę Ambasadorów w 1920 roku, która arbitralnie podzieliła Śląsk Cieszyński. Samo miasto Cieszyn zostało podzielone wzdłuż rzeki Olzy, przy czym historyczna część miasta znalazła się w granicach Polski (Cieszyn), zaś przemysłowa z dworcem kolejowym w granicach Czechosłowacji (Czeski Cieszyn). Podział nie był dokonany według kryteriów etnicznych, w związku z czym w części czeskiej miasta pozostała bardzo znaczna ilość ludności polskiej.

Oddzielenie Cieszyna od dworca kolejowego i terenów przemysłowych zahamowało rozwój miasta. Co prawda w latach 1938-1945 Cieszyn i Czeski Cieszyn znów połączono w jedno miasto (w październiku 1938 r. wojska polskie zajęły tzw. Zaolzie wraz z Czeskim Cieszynem, natomiast we wrześniu 1939 cały Śląsk Cieszyński został włączony do III Rzeszy), jednak tuż po zakończeniu II wojny światowej podział przywrócono. Po 1945 roku Cieszyn nie rozwijał się tak dynamicznie, jak inne miasta Śląska. Znany był głównie z największego przejścia granicznego na południowej granicy i wyrobów średniej wielkości zakładów przemysłowych ("Olza", "Celma", "Polifarb Cieszyn", "FACH", "Cefana", "Polwid", "Termika", "Zampol"). Znaczenie administracyjno-polityczne stracił na rzecz pobliskiego miasta Bielsko-Biała, zaś jako stolica kulturalna regionu odrodził się dopiero w latach 90.

Dzielnice

Po podziale miasta w 1920 r. granice Cieszyna stopniowo powiększały się poprzez włączanie sąsiednich, związanych z miastem wsi. W kolejnych latach przyłączono do Cieszyna następujące miejscowości: Błogocice (1922), Bobrek (1932), Boguszowice (1973), Gułdowy (1973), Kalembice (1973), Krasna (1973), Mnisztwo (1973), Pastwiska (1973), Markłowice (1977). Miejscowości te stanowią dziś integralne części miasta i nie mają własnych samorządów. Ich nazwy nadal funkcjonują, często w połączeniu z nazwą miasta (np. Cieszyn-Boguszowice).

W obrębie miasta Cieszyna, najczęściej na otaczających centrum wzgórzach, zbudowano w drugiej połowie XX wieku kilka osiedli mieszkaniowych: os. Mały Jaworowy (tzw. "ZOR" - lata 60.), os. Liburnia (lata 70. i 80.), os. Podgórze (tzw. "Banotówka" - lata 70. i 80.), os. Piastowskie (lata 80.), os. Bobrek Zachód (lata 80. i 90.) i os. Bobrek Wschód (lata 90.).

Stary Cmentarz Żydowski przy ulicy Hażlaskiej w Cieszynie jest jedną z dwóch (obok Nowego Cmentarza Żydowskiego) izraelickich nekropolii w mieście i zarazem najstarszą z nich.

Grunt pod cmentarz został zakupiony w 1647 i od tego czasu należał do rodziny Singerów. W 1785 cmentarz przestał być własnością prywatną - został sprzedany gminie żydowskiej w Cieszynie. Ostatni pochówek na terenie cmentarza odbył się w 1928. W 1986 cmentarz został wpisany do rejestru zabytków. Cmentarz obecnie^[1] należy do Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Bielsku-Białej.

Do dziś na terenie cmentarza zachowało się ponad 1500 nagrobków.

Historia

Prywatny cmentarz rodziny Singerów

Początki cmentarza związane są z osobą Jakuba Singera - założyciela najstarszego żydowskiego rodu mieszkającego na stałe w Cieszynie. W 1631 zawarł on z księżną Elżbietą Lukrecją umowę o najem cieszyńskiego myta, a instrukcja księżnej z 23 kwietnia 1647 nadawała mu - jako książęcemu poborcy podatków - szerokie przywileje, takie jak swobodne wyznawanie religii mojżeszowej i zgoda na urządzenie cmentarza dla zmarłych rodziny Singera^[2].

Jakub Singer zakupił w tym samym roku od mieszczanina Jana Krausa teren na tzw. "Winogradach", który stał się załóżkiem dzisiejszego cmentarza. Jakub Singer pochowany został na nim jako pierwszy; niestety jego nagrobek nie zachował się do czasów współczesnych. Po wydaniu przez Karola VI edyktu tolerancyjnego w 1713 nastąpił napływ ludności żydowskiej do miasta i w związku z tym na cmentarzu pochówki odbywały się znacznie częściej niż dawniej. W związku z brakiem miejsc grzebalnych Singerowie dokupili w 1715 fragment gruntu wraz z domem od Jana Fabera, a w 1723 kawałek pola od Zuzanny Berisch^[3]. W uzyskanym budynku osadzono sługę, który opiekował się cmentarzem.

W czasach Marii Teresy cmentarz był już powszechnie używany przez żydów z Cieszyna i okolic. W 1768 Singerowie (Hirschel Singer i jego siostra Endel, wdowa po Jakubie Oppenheimie) znów powiększyli areał kirkutu poprzez wykup przylegającego ogrodu pofolwarcznego. Utrzymywali oni w tym okresie grabarza, a za pochówek pobierali wysokie opłaty, choć 20 biednych żydów rocznie grzebali na własny rachunek z dodaniem przyodziewku^[4].

Cmentarz własnością gminy

31 marca 1785 Mojżesz Hirschel Singer sprzedał areał cmentarza za 900 florenów ogółowi 88 tolerowanych rodzin żydowskich w Cieszynie i od tego momentu cmentarz przestał być prywatną własnością rodziny Singerów, lecz gminy żydowskiej obejmującej cały Śląsk Cieszyński. Cmentarz był stale powiększany - w 1802 nabyto parcelę Pawła Płoszka, a w 1836 teren wyeksploatowanego kamieniołomu. Od tego momentu cmentarz osiągnął swój ostateczny kształt widoczny obecnie (2009).

Ok. 1820 roku przy cmentarzu wybudowano szpital dla biednych żydów, a w 1830 teren cmentarza otoczono ceglany murem^[5]. W 2 połowie XIX wieku wybudowano, istniejący do dziś, dom przedpogrzebowy z mieszkaniem dla strażnika i stajnią dla koni i karawanu. Budynek ten był darem Emanuela A. Ziffera - pochodzącego z Cieszyna specjalisty od kolejnictwa Austrii - i poświęcony był pamięci jego rodziców, o czym informuje tablica^[6].

W 1890 ze względu na brak miejsca przeznaczono na cele grzebalne teren starego domu przedpogrzebowego i domku strażnika, i cmentarz osiągnął powierzchnię 0,817 hektara z 1977 kwaterami grobowymi. Postanowiono także wybudować w niewielkiej odległości od starego nowy cmentarz, którego oddanie do użytku miało miejsce w roku 1907^[7]. Po oddaniu nowego cmentarza pochówki na starym kirkucie odbywały się sporadycznie, a ostatni znany z nazwiska pochowany to dr Walter Schramek, zmarły w 1928 r. Stary Cmentarz Żydowski w Cieszynie był więc miejscem pochówków przez blisko 250 lat^[8].

Od XIX wieku cmentarzem zajmowali się członkowie bractwa pogrzebowego "Chewra Kadisza". W latach 80. i 90. XIX wieku zarządcą cmentarza był Leopold Wolf, a następnie do I wojny światowej długoletni przewodniczący bractwa Moritz Presser.

Podczas II wojny światowej

Na początku września 1939 cmentarz został zamknięty przez okupacyjne władze niemieckie, a w 1941 skonfiskowany na rzecz III Rzeszy^[9]. W marcu 1943 wydano zarządzenie o przekształceniu cieszyńskich cmentarzy w parki, gdyż po "przesiedleniu" miejscowych Żydów nie będą już używane. Do końca wojny nic jednak w tej kwestii nie przedsięwzięto i cmentarz przetrwał okupację w dobrym stanie. Na terenie starego cmentarza gestapo przeprowadziło w kwietniu 1945 egzekucję 81 zakładników - w tym 18 czechosłowackich skautów. Po wojnie ciała zostały ekshumowane i przeniesione do zbiorowej mogiły na Cmentarzu Komunalnym w Cieszynie.

Po wojnie

Po wojnie cmentarzem opiekowała się Kongregacja Wyznania Mojżeszowego w Cieszynie, a od 1966 Kongregacja w Bielsku-Białej. Następowala szybka dewastacja cmentarza - kradziono m.in. stare macewy na cele budowlane, a stan wykonanych z piaskowca macew pogarszało duże zasolenie gleby. Dom przedpogrzebowy został wyremontowany w latach 1972-1973, a następnie był wynajmowany na magazyny. W 1986 cmentarz został wpisany do rejestru zabytków^[10]. Po 1989 Gmina Wyznaniowa Żydowska w Bielsku-Białej usiłowała zachować czystość i na bieżąco dokonywać niezbędnych napraw na terenie cmentarza. Niedawno rozebrany został grożący zawaleniem fragment okalającego cmentarz ceglany mur.

Sztuka sepulkralna

Do czasów współczesnych zachowało się 1576 nagrobków, a najstarszy z nich pochodzi z 1686 roku.

Najstarsze nagrobki to małe i grube stele z piaskowca zakończone trójkątem lub łukiem odcinkowym. Wgłębne inskrypcje składają się z dużych, dość ozdobnych liter. Nagrobki z drugiej ćwierci XVIII wieku są już większe i posiadają pierwsze elementy ornamentyki - takie jak rozety i wici roślinne. Około roku 1750 pojawiły się nagrobki zwieńczone łukiem pełnym, a w latach 60. wzbogacone zostały o ornamenty i elementy symboliczne (heraldyczne lwy - łączone z imieniem zmarłego, drzewo życia, lewicki dzban - symbol posługi kapłańskiej, korona - nawiązanie do talmudycznych trzech koron wieńczących ludzkie dzieło).

Inskrypcje stosowane na macewach w Cieszynie są bardzo krótkie i proste - należą do nich, oprócz imienia zmarłego i daty urodzenia i śmierci, krótkie pochwały dotyczące sprawiedliwości, bogobojności czy dobroczynności i opieki nad ubogimi. Sporadycznie pojawiają się dłuższe teksty nagrobne jak na steli zmarłego 22 kwietnia 1791 Izaaka syna Aszera z Wodzisławia:

"W piątek w drugi dzień półświęta Paschy 551 przyszedł Izaak do dołu na polu i upadł i pogrążył się w wodzie i łzach naszych oczu".

W połowie wieku XIX obserwować można silne wpływy asymilacji żydowskiej i nagrobki tracą wygląd tradycyjnej macewy^[13]. Pojawiają się nawiązania do stylistyki neoklasycyzmu (kwiat akantu, jońskie lub doryckie półkolumnienki), a od połowy lat 50. obelisk - typowa forma nagrobna żydowskich środowisk asymilowanych. Nagrobki obeliskowe pozbawione są cech identyfikacji religijnej, czasem nie posiadają nawet inskrypcji hebrajskiej - epitafia wyryte są alfabetem łacińskim, najczęściej w języku niemieckim. Wykonane są już nie z piaskowca, lecz ciemnego granitu i wapienia krystalicznego^[14]. Na cmentarzu znajdują się także dwa nagrobki żeliwne (Ignaza Loebensteina i Estery Altman) z drugiej połowy XIX wieku. Najprawdopodobniej w Cieszynie znajdowały się także nagrobki drewniane, stosowane w ubogich pochówkach, żaden jednak nie przetrwał do naszych czasów.

Góra Zamkowa w Cieszynie (zwana też *Wzgórzem Zamkowym*) - niewielkie wzniesienie o stromych zboczach, położone w centrum miasta Cieszyna, nad rzeką Olzą, tuż przy granicy z Rep. Czeską. Na wzgórzu szereg zabytkowych budowli (w tym XI-wieczna rotunda) oraz romantyczny park z wieloma pomnikami przyrody.

Historia

Ze względu na dobre właściwości obronne wzgórze było zasiedlane już od czasów starożytnych. Stałe osadnictwo pojawiło się na wzgórzu w X wieku, co związane było ze zniszczeniem pobliskiego grodu Gołyszyców zwanego *Starym Cieszynem*. Osada na Górze Zamkowej służyła prawdopodobnie jako zaplecze dla odbudowywanego grodziska, jednak wkrótce sama zyskała na znaczeniu, bowiem jeszcze w X wieku przekształciła się w gród obronny. W połowie XI wieku zbudowano tu pierwszy obiekt sakralny - romańską rotundę, która przetrwała do dzisiaj i jest

jednym z najstarszych zabytków architektury polskiej. Badania archeologiczne wskazują, że gród szybko się rozrastał i w krótkim czasie przejął funkcje grodziska w *Starym Cieszynie*, które ostatecznie opustoszało na przełomie XI i XII wieku. Rozrastało się też podgrodzie, a całość została wymieniona w bulli papieża Hadrian IV w 1155 roku jako *Tessin*. Można więc stwierdzić, że gród na Górze Zamkowej był bezpośrednim załącznikiem dzisiejszego Cieszyna.

Prawdopodobnie jeszcze w I połowie XII wieku Cieszyn urósł do rangi kasztelanii, a siedzibą kasztelana był drewniany zamek na Górze Zamkowej, później rozbudowywany. Romańska rotunda pełniła funkcję kaplicy zamkowej, a do 1240 roku była też kościołem parafialnym Cieszyna. Ok. 1290 r., kiedy utworzono Księstwo Cieszyńskie, zamek ten stał się siedzibą książęcą. Ok. 1374 roku wybitny książę cieszyński Przemysław I Noszak rozkazał w miejsce zamku drewnianego zbudować murowany. Z tego też okresu pochodzi zachowana do dzisiaj gotycka wieża, zwana *Wieżą Piastowską*. Zamek stale rozbudowywano, a z czasem osiągnął pokaźne rozmiary i zajął on całe wzgórze. Wojna trzydziestoletnia w XVII wieku, podczas której front wielokrotnie przechodził przez Cieszyn, doprowadziła piastowski zamek do ruiny. Zamek niszczał przez kolejne 200 lat, choć nadal pełnił funkcje reprezentacyjne i był oficjalną siedzibą książęcą.

W 1839 roku, na polecenie księcia Karola Habsburga, zamek piastowski ostatecznie rozebrano (za wyjątkiem fundamentów, jednej wieży, części baszty oraz romańskiej rotundy, które jednak przebudowano). W jego miejsce zbudowano klasycystyczny pałac, a na wzgórzu utworzono romantyczny park. U stóp wzgórza w 1846 roku powstał browar książęcy, a przed pałacem zbudowano oranżerię. W tej formie Góra Zamkowa przetrwała do połowy XX wieku, kiedy przywrócono rotundzie i wieży pierwotny wygląd, a oranżerię zburzono. Pałac posłużył zaś jako siedziba szkoły muzycznej. Wzgórze stało się częstym przedmiotem badań archeologicznych. Wiele drzew uzyskało status pomników przyrody.

Na początku XXI wieku przystąpiono do odrestaurowania habsburskiego pałacu, odkryto fragmenty dawnego zamku (w tym XII-wieczną wieżę ostatecznej obrony) oraz zbudowano siedzibę Śląskiego Zamku Sztuki i Przedsiębiorczości (otwarcie na początku 2005 r.) w miejscu dawnej oranżerii. U stóp wzgórza odbudowano też pomnik legionistów śląskich (pierwotny, zbudowany w 1934 r., został zniszczony przez oddziały niemieckie we wrześniu 1939 r.).

Kościół św. Mikołaja w Cieszynie, romańska rotunda pełniąca funkcję kaplicy zamkowej i kościoła grodowego. W latach 50. XX wieku określono datę jej powstania na pierwszą połowę XI w., natomiast ostatnie badania wskazują, że mogła powstać dopiero około 1180 roku^[2]. Zbudowana z płaskich ciosów wapiennych, na planie koła z podkowiastą apsydą, orientowana. Kolistą nawę jest przekryta kopułą z kamieni układanych koncentrycznie, apsyda półkopułą. W północnej części nawy znajdują się schody prowadzące na emporę, umieszczone w grubości muru. Od zewnątrz w miejscu schodów mur jest pogrubiony i tworzy rodzaj słabo występującego wykusza nadwieszzonego na kroksztynach. Klasycystyczna przebudowa w 1839 roku według projektu Josepha Kornhäusela wiązała się z wybiciem dużych, półkolistych okien i otynkowaniem elewacji. W latach 1947-1955 przeprowadzono konserwację, w trakcie której rotundzie przywrócono pierwotny charakter, a na podstawie zachowanych fragmentów zrekonstruowano emporę w części zachodniej.

Ciekawostki

Cieszyńska Rotunda, jako jeden z najstarszych zabytków budownictwa polskiego, została uwieczniona na obecnym banknocie polskim o nominale 20 zł. Wizerunek rotundy umieszczony jest na odwrocie banknotu, po lewej stronie monety i jest niejako w tle.

Mieszko cieszyński (ur. 1252/1256, zm. 1314 lub 1315) – od 1281/2 wspólnie z bratem Przemysławem w Cieszynie, Oświęcimiu i Raciborzu, od 1290 po podziale samodzielny książę cieszyńsko-oświęcimski, sojusznik (być może także lennik w latach 1292-1305) króla Czech Wacława II. Założyciel linii Piastów cieszyńskich.

W opracowaniach popularnonaukowych występuje czasami jako Mieszko III Opolski oraz Mieszko I Cieszyński^[1]. Numeracja ta jednak nie przyjęła się w nauce historycznej.

Mieszko za życia ojca

Był najstarszym synem księcia opolskiego - Władysława i jego żony, Eufemii - córki księcia wielkopolskiego Władysława Odonica. W źródłach po raz pierwszy Mieszko pojawia się 21 października 1258, kiedy razem z ojcem i dwoma młodszymi braćmi wyrażał zgodę na fundację opactwa cysterskiego w Rudach Raciborskich.

Mieszko jako książę raciborski

Mieszko po śmierci ojca (1281 lub 1282) pomimo tego, że był jego najstarszym synem otrzymał dzielnicę raciborską. Stolicę dzielnicy ojcowskiej Opole przejął trzeci pod względem starszeństwa Bolesław. Mieszko jako najstarszy z braci występował w imieniu najmłodszego Przemysława, który w chwili ojca nie miał wieku sprawnego. Przemysław, tytułujący się księciem oświęcimskim, osiągnął pełnoletność około 1284.

Mieszko jako książę cieszyńsko-oświęcimski

Do ostatecznego podziału dzielnic między braci doszło w 1290 roku. Przemysław przejął księstwo raciborskie, Mieszko zasiadł na Cieszynie, obejmując we władanie dawne kasztelanie cieszyńską, oświęcimską, chrzanowską i zatorską. Po raz pierwszy jako książę cieszyński figuruje na dokumencie wystawionym 1 stycznia 1290 roku^[2].

W 1285 Mieszko wsparł politycznie biskupa wrocławskiego Tomasza II Zarembę udzielając mu schronienia przed Henrykiem IV Probussem w Raciborzu. Polityka taka ze strony Mieszka zaprzepaściła łączące dotąd przyjazne stosunki pomiędzy książętami opolsko-raciborskimi i wrocławskimi, co stało się przyczyną oddalenia przez Henryka nieznaną z imienia żony (być może nosiła imię Konstancja), a siostry Mieszka. Inną konsekwencją kroku Mieszka I była wyprawa zbrojna księcia wrocławskiego w 1287 zakończona oblężeniem Raciborza i ostatecznym upadkiem politycznym biskupa.

Mieszko cieszyński rozpoczął intensywną kolonizację terenów swego księstwa, potraając liczbę osad. Nadał m.in. przywileje handlowe Cieszynowi, Oświęcimowi (w 1291 roku nadał skład solny), Bielsku i Frysztatowi. 10 listopada 1292 roku nadał prawa miejskie Zatorowi. W 1290 roku nadał rycerzowi Boguszowi 10 łanów frankońskich w pobliżu Cieszyna, dając w sposób początek wsi Boguszowice (obecnie w granicach Cieszyna).

Mieszko a walki o tron krakowski

Mieszko cieszyński nie poparł kolejnych pretendentów do korony polskiej (Henryka Probusa, Przemysła II i Władysława Łokietka). Stanął za to po stronie Wacława II, króla Czech. Do zawarcia układu sojuszniczego Mieszka i jego braci Bolesława, Kazimierza i Przemysława doszło formalnie w dniu 17 stycznia 1291 w Ołomuńcu. Kwestią dyskusyjną jest to czy Mieszko złożył później hołd lenny czeskiemu władcy - niektórzy sądzą, że nastąpiło to być może z okazji objęcia przez Wacława II tronu w Krakowie (w historiografii popularna jest zwłaszcza data 11 sierpnia 1292).

Mieszko nie uczestniczył w wyprawie Wacława II na Kraków w 1291 roku, ani w roku następnym w wojnie przeciwko Łokietkowi zakończonej pełnym zwycięstwem Wacława II i hołdem lennym Łokietka złożonym w Sieradzu. Oddał jednak swoje siły zbrojne do dyspozycji Wacława II.

W 1300 wziął udział w koronacji Wacława II w Gnieźnie na króla Polski. Polityka współpracy z czeskimi Przemysłidami była kontynuowana także po śmierci Wacława II. Jego syn i następca, Wacław III, 5 października 1305 roku poślubił córkę Mieszka - Wiołę Elżbietę, dzięki czemu cieszyński książę miał stać się niebawem jedną z najważniejszych postaci w Królestwie Polskim. Niewykluczone, że dzięki tym zabiegom Mieszko próbował sięgnąć nawet po polską koronę. Dobrze zapowiadającą się karierę cieszyńskiego władcy przerwało jednak zamordowanie Wacława III w Ołomuńcu 4 sierpnia 1306. Ponieważ młody król nie pozostawił po sobie potomstwa, królewska linia Przemysłidów wygasła, a Mieszko stracił wypracowane dzięki niej wpływy, których później już nie odzyskał.

Po 1306 aktywność polityczna Mieszka I zmalała niemal do zera. Nie znamy przyczyn tego stanu rzeczy, gdyż liczący niewiele ponad pięćdziesiąt lat książę nie był jeszcze stary. Rządy w księstwie coraz bardziej przejmowali jego synowie Władysław i Kazimierz. Jedynym przejawem jego działalności politycznej po upadku rządów czeskich było oddanie w dzierżawę miasta Kęty biskupowi krakowskiemu Janowi Muskacie przeciwnikowi rządów

Władysław Łokietka w Małopolsce. W przeciwieństwie, jednak do brata Bolka I Mieszko nie wsparł buntu wójta Alberta w 1311.

Donacje kościelne Mieszka

Mieszko znany był ze swej hojności dla kościoła. Dzięki jego donacjom m.in. ukończono budowę klasztoru dominikańskiego w Oświęcimiu (krótko po 1283 roku). Władca wspomagał także finansowo klasztor norbertanek w Czarnowasach koło Opola i dominikanów w Cieszynie.

Data zgonu i miejsce pochowania

Nie jest znana dokładna data zgonu Mieszka. Ze źródeł dyplomatycznych wynika, że zmarł w 1314 lub w pierwszej połowie 1315 roku (przed 27 czerwca).

Został pochowany najpewniej w kościele dominikańskim w Cieszynie.

Małżeństwo i potomstwo

Jeszcze za życia ojca ożenił się z nieznaną bliżej księżniczką. Owdowiał najpóźniej w 1302 roku. Z tego małżeństwa doczekał się dwóch synów Władysława i Kazimierza oraz córki Wioli Elżbiety, żony Wacława III, króla Czech.

Pomnik Mieszka

Okazały pomnik (rzeźba w postaci odlewu) księcia Mieszka cieszyńskiego dłuta Jana Raszki został wykonany w 1931 roku. Znajduje się w Lasku Miejskim w Cieszynie.

Kościół Jezusowy w Cieszynie to największy ewangelicki kościół w diecezji cieszyńskiej i w Polsce, zarazem największa świątynia luterńska w Europie Środkowo-Wschodniej.

Na Śląsku Cieszyńskim znajduje się największa populacja luteran w Polsce i w Republice Czeskiej (w samej diecezji cieszyńskiej jest 38 tys. wiernych na łączną sumę 80 tys. w Polsce). Już za czasów działalności Marcina Lutra, tutejszy książę Księstwa Cieszyńskiego - Kazimierz II sprzyjał reformacji, a jego wnuk: Wacław III Adam po obraniu władzy w 1545 pozwolił jej wręcz „kwitnąć” przyczyniając się do rozwoju tego wyznania w Księstwie. Decyzja ta nie wzbudziła fali protestów wśród poddanych, szybko znalazła swoje poparcie wśród szlachty, później chłopstwa i mieszczaństwa, a nawet sporej części duchowieństwa. Aby ustabilizować sytuację książę wydał „*Porządki kościelne*”. Początki kontrreformacji miały miejsce za panowania syna Wacława III Adama: Adama Wacława, który w 1610 powrócił do katolicyzmu, wypędził najbardziej aktywnych duchownych i odebrał kościoły w Cieszynie, Orłowej, Skoczowie i Strumieniu. Nie na miejscu byłoby jednak przyrównywanie prześladowania ewangelików za panowania Piastów, aż do ostatniej jego przedstawicielki Elżbiety Lukrecji do czasów objęcia władzy przez Wiedeńskich władców. W początkowym okresie panowania Habsburgów, czyli od 1654 do 1709 odebrano luteranom wszystkie kościoły, zakazano odprawiania nabożeństw i skonfiskowano Biblię i książki religijne. Jednak wiara luteran przetrwała, gdyż silnie zakorzeniła się wśród lokalnego plebsu, odprawiano potajemnie nabożeństwa w Beskidach, jak na Równicy i Małej Czantorii, część osób uciekła do bardziej tolerancyjnego Bielska i na ziemię żywiecką. Sytuacja poprawiła się po podpisaniu ugody altransztadzkiej przez Józefa I i Karola XII w 1707. Uгода ta pozwoliła na wybudowanie ewangelikom na Śląsku sześć „*kościółów łaski*”, w tym **Kościół Jezusowy w Cieszynie** (poza nim jeszcze w Żaganiu, Kozuchowie, Jeleniej Górze, Kamiennej Górze i Miliczu; jako świątynia ewangelicka do dziś przetrwał tylko cieszyński *kościół łaski*). W latach 1709-1730 Kościół Jezusowy został ważnym ośrodkiem Pietyzmu i (bez)pośrednio oddziaływał na życie religijne kościołów wielu narodów. W 1781 cesarz Józef II wydał „*Patent tolerancyjny*”, przez co zezwolił luteranom, ewangelikom reformowanym i prawosławnym praktykowania swojego wyznania. Dzięki rewolucji w latach 1848-1849 zostały zrównane prawa luteran z prawami katolików jako jednostek. Podstawę prawnego bytu Kościoła ewangelickiego w Austrii stanowił „*Patent protestancki*” wydany w 1861 przez cesarza Franciszka Józefa I.

Budowa kościoła

Gdy tylko miejscowi luteranie dowiedzieli się o zezwoleniu na budowę *kościół łaski* w Cieszynie, rozpoczęli poszukiwania terenu pod jego budowę. Wybór padł na przedmiejskie ogrody koło *Wyższej Bramy*, należało jeszcze poczekać na ostateczne zezwolenie. Stało się to za sprawą cesarskiego wysłannika, hrabiego *Jerzego Zinzendorfa* w dniu 24 maja 1709 r. Kamień węgielny położono 13 października 1710. Początkowo "podmieniano" tylko na prędko zbudowany kościół drewniany (który służył jeszcze 13 lat) na murowany pod kierownictwem opawskiego architekta *Jana Haüsruckera*. Ukończenie zajęło kilkanaście lat, dzisiejszy, prawie w ogóle niezmieniony, kształt kościoła przybrał po dobudowaniu wieży (również po uzyskaniu specjalnego zezwolenia) w 1772.

Architektura

Budynek jest przedstawicielem późnego baroku austriackiego. Jest to pięcionawowa bazylika na planie krzyża, z półkolistym prezbiterium i dwuspadowym dachem z lukarnami. W ryzalicie 75 metrowej wieży znajduje się dzwonnica pokryta cebulastym, zielonkawym dachem, najwyżej znajduje się bania z krzyżem. W dzwonnicy znajdują się także 3 dzwony z 1922 roku. Wejście do kościoła uwieńczone jest portalem z reliefem Baranka, światło do środka wpada przez rzędy półkolistych okien, a na końcu znajduje się sporych rozmiarów barokowy ołtarz z 1766 r. z rzucającym się obrazem *Ostatniej Wieczerzy*, który jest kopią obrazu *Macipa Vincentego Juana* i rzeźby czterech ewangelistów spod młotki cieszyńskiego rzeźbiarza Józefa Prackera. Poza ołtarzem warta uwagi jest również ambona, nad którą znajduje się rzeźba, tego samego artysty, *Zmartwychwstałego Chrystusa* z 1782 oraz umieszczone obok ołtarza: popiersie Karola XII (dar Gustawa V) i klasycystyczna chrzcielnica. Miejscowemu chórkowi akompaniują największe na Śląsku Cieszyńskim organy firmy *Carla Walckera* z Frankfurtu.

Parafii cieszyńskiej podlega zbór liczący ok. 6650 wiernych. W kościele, mimo obecności tylko 3 500 miejsc siedzących, w trakcie największych świąt może się pomieścić aż do 7 000 wiernych.

Bezpośrednie otoczenie kościoła

Obok kościoła znajduje się dawny cmentarz ewangelicki, który pełni również funkcję parku, kilka drzew tak starych jak sam kościół (chronione jako *pomniki przyrody*) oraz tzw. "*stara pajta*", czyli dawna szkoła ewangelicka z 1725 r., której najbardziej znani wychowankowie to: Paweł Stalmach, Andrzej Cinciała, Oskar Michejda i Jan Śliwka. W pobliskim budynku znajduje się również słynna *Biblioteka Tschammera*, która poszczycić się może ponad 17 000 tomami wartościowych ksiąg, w tym cennymi starodrukami i kilkoma inkunabulami.

Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie to jedno z najstarszych muzeów publicznych w Europie Środkowej założone przez ks. Leopolda Jana Szersznika w roku 1802.

Po rozpadzie Austro-Węgier muzeum znalazło się w polskiej części Cieszyna. W tym czasie połączono zbiory muzeum miejskiego i Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, zaś 21 czerwca 1931 siedzibą nowo powstałej placówki została dawna posiadłość rodziny szlacheckiej Larisch-Mönich wybudowana w 1794 roku. 24 stycznia 1966 roku zostało zamknięte nakazem powizytacyjnym Inspektora Pracy Związków Zawodowych Pracowników Kultury i Sztuki. Po remoncie muzeum wznowiło działalność 1 maja 1969 roku.

Muzeum posiada działą:

archeologii (materiały z badań wykopaliskowych na Górze Zamkowej w Cieszynie, grodzisk w Międzywiciu i Starym Bielsku oraz zabytki średniowieczne odkryte w centrum miasta)

etnografii (sprzęty, narzędzia i przedmioty codziennego użytku, stroje, hafty, koronki i srebrne ozdoby stroju ludowego, tróły, rzeźby, malarstwo olejne i na szkło)

fotografii (bogaty zbiór archiwalnych fotografii, klisz, diapoztywów oraz dagerotypów, aparaty fotograficzne, wyposażenie atelier)

historii (kilka tysięcy eksponatów związanych z Cieszynem i Śląskiem Cieszyńskim od średniowiecza po czasy współczesne - akta, rękopisy, ulotki, afisze i plakaty, numizmaty, medale, militaria, mundury i wyposażenie wojskowe)

sztuki (rzeźba, malarstwo, grafiki, rysunki, rzemiosło artystyczne)

techniki (żelazka, lampy naftowe, pozytywki, szafy grające, instrumenty muzyczne, kasy sklepowe i inne)

Oprócz wystawy stałej *Na skrzyżowaniu dziejów i kultur* Muzeum organizuje wystawy czasowe o różnorodnej tematyce. Oddziały Muzeum znajdują się w Górkach Wielkich (Muzeum Zofii Kossak-Szatkowskiej), Skoczowie (Muzeum im. Gustawa Morcinka) i Wiśle (Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego).

Ratusz w Cieszynie - zabytkowy ratusz znajdujący się przy rynku w Cieszynie.

Cieszyński ratusz spłonął w 1552 roku. Odbudowany, został uszkodzony w czasie wojny trzydziestoletniej. Odnowiony w 1661 roku, ponownie został uszkodzony w wyniku pożaru z 1720 roku. Ostatecznie wyremontował go w 1788 roku na własny koszt Leopold Szersznik, jednak już 6 maja 1789 roku został strawiony przez największy pożar w dziejach Cieszyna.

Nowy, klasycystyczny ratusz zaprojektował Ignacy Chambrez. Miał dwukondygnacyjną i siedmioosiową fasadę. Budowa wieży ratuszowej trwała od 10 marca do 1 września 1801 roku.

W 1818 roku architekt Florian Jilg odbudował salę teatralną. Ratusz częściowo spalił się w 1836 roku. Odbudowano go według planów Józefa Kornhäusela.

Latem 1984 roku wyremontowano znajdującą się w złym stanie wieżę ratuszową.

- ☐ Zabudowania Rynku - kamienice, ratusz, hotel "Pod Brunatnym Jeleniem", studnia z figurą Św. Floriana;
- ☐ Cieszyńska starówka - zabudowania ul. Głębokiej, ul. Menniczej, Starego Targu, ul. Sejmowej, ul. Nowe Miasto, ul. Śrutarskiej; łącznie kilkadziesiąt zabytkowych kamienic;

Kościół parafialny św. Marii Magdaleny (pl. Dominikański), dawniej dominikański - jeden z najstarszych kościołów w Cieszynie; elementy gotyckie z przełomu XIII/XIV wieku, przebudowany po pożarze w końcu XVIII w.; wystrój barokowy z XVIII wieku;

Studnia Trzech Braci - istniejąca prawdopodobnie od średniowiecza studnia miejska w Cieszynie. Obecnie zabezpieczona żeliwną, neogotycką altaną z 1868 roku, mającą stanowić pamiątkę legendarnego spotkania przy studni trzech braci - założycieli Cieszyna. Jeden z symboli miasta Cieszyna.

Podanie o założeniu Cieszyna

Tekst (będący chronostychem) znajdujący się na altanie Studni Trzech Braci głosi:

"Roku 810 wiaropodobne założenie miasta Cieszyna przez synów Leszka III, króla polskiego. Trzej bracia książęta, Bolko, Leszko i Cieszko, zesłi się po długiej wędrówce przy tem źródle i ciesząc się zbudowali na pamiątkę miasto, które miano Cieszyn otrzymało".

Nie jest znany okres, w jakim powstało podanie o założeniu Cieszyna, wielu historyków wskazuje jednak, że mogło ono powstać w połowie XIX wieku, po okresie Wiosny Ludów, w środowisku polskich działaczy narodowych na Śląsku Cieszyńskim. Podanie to miało wskazywać, że nazwa miasta wywodzi się od polskiego słowa "cieszyć".

Współcześni naukowcy są zgodni, że zarówno samo podanie, jak i ten sposób wywodzenia nazwy Cieszyna są mało prawdopodobne. Mimo tego za symboliczną datę powstania miasta, zgodnie z powyższym podaniem, przyjmuje się rok 810. W rzeczywistości data powstania miasta trudna jest do ustalenia, bowiem najstarsze znane wzmianki pisemne o Cieszynie pochodzą z roku 1155, a badania archeologiczne wskazują na znacznie starsze ślady osadnictwa na terenie dzisiejszego miasta. Ponadto niektórzy za początek istnienia Cieszyna uważają założenie przez plemię Gołeszyców grodu zwanego *Starym Cieszynem* bądź *Cieszyniskiem*, który znajdował się kilka kilometrów na północ od dzisiejszego centrum miasta.

Historia studni

Studnia służyła już prawdopodobnie w średniowieczu i zaopatrywała mieszkańców i pobliski browar mieszczański w wodę. Trudno stwierdzić, od kiedy kojarzono ją z podaniem o założeniu Cieszyna i od kiedy nosi imię Trzech Braci. Jednak już w połowie XIX wieku z inicjatywy Pawła Stalmacha studnia została odnowiona, a w 1868 roku zabezpieczona żeliwną altaną, specjalnie w tym celu odlaną w hucie w Trzyńcu. Altana zbudowana została w formie wysokiego na ok. 3 metry sześcioboku i nakryta blaszanym daszkiem. 3 ściany są zamknięte, pozostałe otwarte, wsparte na żeliwnych filarach. Wewnątrz umieszczono tablice z tekstem podania w językach polskim, łacińskim i niemieckim (obecnie został tylko napis polski i łaciński). Od czasu zbudowania altany Studnia Trzech Braci stała się jednym z symboli miasta i jest chętnie odwiedzana przez zwiedzających Cieszyn turystów. Studnia znajduje się przy stronej, brukowanej kocimi łbami uliczce Trzech Braci (pomiędzy ulicami Śrutarską i Sejmową), naprzeciwko najwyższego budynku starego miasta. Tradycja nakazuje wrzucać monety do studni, aby kiedyś móc znów się tu znaleźć.

Teatr im. Adama Mickiewicza (pl. Teatralny) - pseudobarokowy budynek w stylu wiedeńskim z początku XX wieku

Mały Wiedeń – określenie stosowane wobec miast czerpiących wzorce z Wiednia, zazwyczaj odnoszony do architektury wzorowanej na wiedeńskiej (dawniej także kultury czy stylu życia). Współcześnie używane jest najczęściej w celach promocyjnych.

Polskie miasta, w odniesieniu do których stosuje się określenie "Mały Wiedeń" najczęściej to Bielsko-Biała oraz Cieszyn.

Ciekawostki dotyczące Cieszyna:

- Cieszyńianka wiosenna - rzadki kwiat pochodzenia alpejskiego, który swą nazwę zawdzięcza właśnie miastu
- Cieszyńska - ozdobna strzelba myśliwska wytwarzana w Cieszynie
- Cieszyńit - skała spotykana tylko w okolicach Cieszyna
- W Cieszynie działał znany i ceniony na świecie zakład złotniczy Alojzego Horaka